

הדף היומי

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא מציעא - דף סח

עיונים על הדף

האם "משכנתא" לשנה, תלוי ב"דינא דבר מצרא"?

אמר רב אשי בשם זקני העיר מחסיא ב' הלכות, א. סתם "משכנתא", לשנה. הנפק"מ, אף במקום שנהגו שהלווה מסלק את המלוה במשך השנה הראשונה לא יכול לסלק. עוד אמרו, שהשם "משכנתא" מרמז על שכנות, הנפק"מ לגבי דיני בר מצרא, והמלווה קודם לכל אדם לרכוש את השדה.

האם ב' ההלכות נשורות זה לזה רק מחמת שפוסקות ב"משכנתא" או שיש קשר הלכתי ביניהם. נחלקו בכך הראשונים הובא בהגהות הובא אושר"י (כאן סימן לו) על מעשה שהיה, מרת ציפורה רצתה למכור את ביתה, רבנו יצחק בר מנחם היה בר מצרא. רבינו יצחק בר מרדכי רצה לרכוש את הקרקע וכתב שטר משכנתא כך "בה' תמוז הלוח רבינו יצחק בר מרדכי זקוק (מטבע כסף) למרת ציפורה שאם לא תפרע עד הראשון לאב שיוסיף לה שמונה זקוקים ותמכור לו את הבית בתשעה זקוקים. מעתה דנו למי יש דיני קדימה ברכישת הבית, האם לרבינו יצחק בר מנחם שהוא בר מצרא אמיתי שהרי הוא דר בשכנות למרת ציפורה, או מחמת דיני משכנתא בדיני השני של רב אשי בשם זקני מחסיא, ויש דין קדימה לרבינו יצחק בר מרדכי שהוא בעל המשכנתא, ונקרא שמו משכנתא היות והוא קודם לבעל המיצר ברכישת הקרקע.

פסקו רבינו אבי"ה ורבינו שלתיאל, שדין קדימה לרבינו יצחק בר מנחם שהוא בר מצרא אמיתי, ולא הועילה תפיסתו של רבינו יצחק בר מרדכי מדיני משכנתא. מבואר שכל למדו שכל דיני המשכנתא לדיני קדימה של בר מצרא זה רק באופן שבעל המשכנתא ישב בקרקע שנה, אז יש לו דיני קדימה, ובלא שיש בקרקע שנה, הבר מצרא האמיתי קודם. אמנם הביא ההגהות אושר"י, ששיטת רבינו יונתן בר יצחק, שמשכנתא בלא שתא, היינו הקודם לרכישת הקרקע הוא בעל המשכנתא אף שלא שישב שנה בקרקע.

בשו"ת חת"ס (ח"מ סי' יא) דן באדם שירד מנכסיו ורצו הנושים לבנות את החוב מן הקרקע שיש לו, בעל החוב הראשון היה חתנו שחס על חמיו ורצה להשאירו בקרקע עד אשר ימצא מעות לשלם חובו. ביה בעל המיצר לקום בדינו של בר מצרא לבקש לקחת את הקרקע. ודנו באריכות מחמת דין תורה ודינא דמלכותא שנהג באותו הזמן.

מאריך החת"ס לבאר את הסוגיא של דינא דבר מצרא, כנגד משכנתא, ובתוך הדברים כתב, שבדינא דמשכנתא אין קדימה לבר מצרא, ואפילו בעל המשכנתא לא אכל מהקרקע ולא ישב שם לעולם, אין קדימה לבר מצרא, והוכיח את דבריו מדברי הכסף משנה בהלכות שכנים. ועו"ש באריכות. מבואר בדברי החת"ס שדן את הסוגיא שלנו שבעל המשכנתא קודם לבר מצרא אף בלא שישב שם שנה, וכדברי רבינו יונתן בדברי ההגהות אושר"י, ושלא כדברי רבינו אבי"ה ורבו שאלתיל. אמנם שם בדבר תשובתו מאריך לבאר ולסמוך על כמה הלכות, אך הנוגע לפנינו כתבנו.

מה הגדר ב"שכר פועל" למתעסק?

כמבואר בדברי המשנה והגמ', כדי שלא יהיה חשש ריבית ב"עיסקא" שורשה מחצה פקדון ומחצה הלוואה, צריך הנותן לתת שכר פועל למתעסק, כדי שלא יעבוד בעבורו לצורך קבלת הלוואה. (אם לא יתן לו שכר פועל, נמצא הנותן, נותן הלוואה ומקבל תמורתו פרעון החוב בתוספת עבודה שפועל עבורו)

שכר הפועל שצריך לקבל המתעסק כדי למונע איסור ריבית, מבואר בגמ' "כשכר פועל בטל" וביארו בגמ', "כפועל בטל של אותה מלאכה דבטל מינה".

מה הגדר בשיעור השכר. בדבר זה נחלקו הראשונים, והב"י (קעו) הביא בכך ד' שיטות. שיטת תוס' והרא"ש, משערים את מלאכתו של המתעסק לפני שנכנס לעיסקא, ומחשבים כמה היה מסכים, לו היו מציעים לו לשבת בטל לגמרי, ולקבל משכורת פחותה ממה שהיה רגיל, שיעור זה צריך לתת הנותן למתעסק. מבואר שאין הידון של שכר פועל בטל, ביחס למלאכה ולעיסקא שעתה נכנס תחת כנפיה, אלא כמה היה מוכן להתבטל ממלאכתו.

בספר נתיבות שלום, תמה על הבנה זו, מה הענין לחשב את שכר מלאכתו של הפועל בעבודתו מהעבר הרחוק, הרי אם חז"ל קבעו שיש לשלם לו כפועל עבור מעשיו כלפי הנותן, יש לחשב כפי שכר בטלתו ביחס לעיסקא ולפעולתו כלפי המעביד. מדוע לחשב עבור מלאכתו שבעבר. והביא לדון מדברי הט"ז והחיות דעת, וביאר בדבריהם שחז"ל באו להקל ולא להחמיר, ושיעור פועל בטל הוא אף ביחס לעבודתו שעבד כדי להפחית בשכר הפעולה, ושיעור הפועל שמדובר עליו הוא פחות מהחובו האמור במשנה.

שיטת רש"י והריטב"א שמחשבים את שכרו כמה יהיה מוכן לוותר על עבודתו בעבר ולעבוד עכשיו בעיסקא המדוברת. ומבואר ששיעור זה יותר גבוה מאשר דברי התוס' והרא"ש שחישוב אותו לאדם בטל לגמרי, ואילו רש"י מחשב כמה היה רוצה לעבוד אך לא כמלאכתו הקודמת.

שיטת הר"ח והרשב"א, החישוב נמדד לפי שעת הזול והיוקר, היינו פועל שבזמנים מסויימים מרוויח הרבה ובזמנים מסויימים מרוויח מעט, נשער את

מלאכתו שטבל ממנה בשער הזול היינו בתקופת השנה שאינו מרוויח הרבה. שיטת הטור, הכל מתייחס לעבודתו בעיסקא המדוברת, אמרו חכמים לשער את השכר כאדם שאין לו עבודה והציעו לו עתה להתקלקל ואינו דחוק לקבל את המעות, אין כאן לעבוד בפחות שכר ממשהו אחר שיש לו עבודה קבועה.

נושא היום: משכנתא. פסק הלכה. עיסקא ושכר פועל

אמר רב אשי בשם זקני העיר מחסיא, שסתם "משכנתא", לשנה. **הנפק"מ**, אף במקום שנהגו שהלווה מסלק את המלוה במשך השנה הראשונה לא יכול לסלק. **עוד אמרו**, שהשם "משכנתא" מרמז על שכנות, **הנפק"מ** לגבי דיני בר מצרא, והמלווה קודם לכל אדם לרכוש את השדה, וקודם אף לבעל המיצר הסמוך (לרש"י).

אמר רבא, א. אין הלכה **כטרשא דרב פפא**, שמכר שיכר וגבה במועד מאוחר תשלום גבוה, וביאר כיון שהשיכר לא עתיד להתקלקל ואינו דחוק לקבל את המעות, אין כאן שכר המתנת המעות. **ב.** אין הלכה **כשטרות של בני מחוזא**, שכתבו בשטר העיסקא אף את הרווח, ויש חשש של נטילת ריבית במקום שלא יהיה רווח. היינו, אדם נותן לסוחר שיתעסק עם הסחורה, הסחורה נמצאת אצל הסוחר כהלוואה, ברווחים של מכירת הסחורה מתחלקים, **מצד הדין** דבר זה מותר כיון שיכול להיות אף הפסד, ואין כאן ריבית אלא קרוב לשכר ולהפסד. **אך בני מחוזא** כתבו בשטר אף את הרווח העתידי, ואם לא יהיה רווח, ויגבה ע"פ השטר נמצא גובה את הלוואה בתוספת רווח, ויש כאן ריבית. **אמר מר בנו של אמימר**, שאביו כתב כך את השטר אך סמך על השטר הם יגבו שלא כדין, **וכשגבה** יצאה מפי השליט ונפטר אמימר. **ג.** אין הלכה **כחכירת אנשי נרש**, הם נהגו שהקרקע שקיבל אדם במשכנו היה מחכירה ללווה תמורת מחיר קבוע לשנה, נמצא המלווה מקבל דמי חכירה לשנה, ויש כאן ריבית.

ורצו לומר, שאם כתבו בשטר שהמלווה קנה את השדה ושהיה בה, ורק אח"כ החכירה יהיה מותר, כיון שאם הוא עצמו עובד בשדה מותר כדן משכנתא לדיניה, **והתיר** כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין. **ודחו** שאם הוא עצמו עובד בשדה יתכן ולא ירוויח, א"כ אין כאן ריבית, אך שמחכיר את השדה יש ריבית בודא.

"עיסקא", אם יקבל סוחר מעות בהלוואה, וברוחים יתחלק עם הנותן, יש כאן איסור ריבית, שהרי הנותן יקבל בנוסף לפרעון החוב רווח. **אם האחריות** תהיה על הנותן, לעולם לא יסיכים לתת את מעותיו, **קבעו חז"ל** שההלוואה תוגדר "לעיסקא" חלק פקדון וחלק הלוואה, הרווחים יהיו לנותן מהפקדון בלבד, והרווחים מההלוואה יהיו לסוחר, הוא המתעסק. **אך היות** וכדי לקבל הלוואה המתעסק עובד בכסף של הנותן, נמצא שמעבר להלוואה עובד עבורו, נמצא הנותן מקבל פרעון חוב בתוספת עבודה, **לכך אמרו** שאין מושיבים חנווני למחצית שכר וכו' א"כ יתן לו הנותן אף דמי פועל. הוא הדין **בבעלי חיים**, לא יתן לחברו ביצים לעשות מהם אפרוחים וכו' ומקבל עליו חלק בהלוואה וחלק בפקדון, **וכן לא יתן בהמות** כדי שיקבל עליו חצי הלוואה וחצי פקדון, א"כ נותן לו שכר עמלו ומזונו. **מותר לקבל** בהמות כמות שהם, אם יפסידו, יפסידו ואם יהיה רווח יתחלקו בשכר, כיון שאין כאן הלוואה אלא המתעסקות גרידא. **באופן הרגיל** הרועה יתעסק עם הבהמות עד שיגיעו לשליש גידול, **וחמור** עד שראוי לטעון עליו משא.

שיעור השכר שצריך הנותן לתת למתעסק כ"פועל בטל", **ביארה הגמ'** (ע"פ רש"י), ההפרש בין שכר עבודה הקשה, להסכמתו לעבוד בעבודה קלה. **במשנה** ביארו את הדין לגבי חנווני ולגבי סוחר פירות, **החידוש** בסוחר פירות, שלא רק חנווני שעבודתו קלה נותן לו שכר פועל בטל, אלא אף חנווני מספיק בשיעור זה. **החידוש** בחנווני, שלא רק בסוחר פירות צריך לתת שכר כפועל בטל, אלא אף בחנווני נותן כשכר פועל בטל ולא פחות מכך.

נחלקו התנאים בשיעור השכר שנותן ה"נותן" למתעסק" כדי שלא יהיה כריבית במה שעובד עבורו כדי לקבל את הלוואה, **לדעת רבי מאיר**, בין שכר רב ובין מועט. **לרבי יוחנן**, אפילו דבר מועט ביותר. **לדעת רשב"י**, **לדעת רבי יוחנן**, לא יפסידו על בטל.

הדין האמור במשנה שאף למגדל בהמות צריך הנותן לתת שכר עמלו ומזונו, כדי שלא ריבית במה שעובד בעבורו לצורך הלוואה, **אך יש בהמות שיש רווח** בהחזקתם ואין צריך לתת לו שכר נוסף מעבר למה שמרוויחות לו הבהמות, **לדעת רבנן**, עיזים ורחלים, צריך לתת לו שכר עמלו ומזונו. **לדעת רבי יוסי ברבי יוחנן**, **לדעת רבי יוחנן** צריך לתת לו כיון שהם חולבות, ברחלים אין צריך לתת לו, שיש לו את הצמר. ובתרנגולים יש לו ביצים. **מבארת הגמ'**, שנחלקו באופן שהתנו שאין המתעסק מקבל את כל החלב והצמר, אלא מקבל רק את הפסולת של החלב והצמר, **לדעת רבנן**, כרשב"י שהשכר כפועל בטל, הפסולת לא תספיק ויתן לו שכר עמלו ומזונו. **לדעת רבי יוסי**, סבר כרבי יהודה שמספיק אף שכר מועט ולכן אין מעלה לו תוספת מעבר לפסולת חלב וצמר.

מותר לאשה לומר לחברתה בלשון שכירות אתעסק בביצים ואטול בשכרי שני פרוותים. אולם אם אומרת **בלשון שתופות** וחלוקה את תנתי ביצים ואני אתן את הדגורת ונתחלק ברווחים, **לדעת רבי יוחנן**, מותר, לא חשש לשכר עמל ומזונו כיון שיש ביצים שאינם ראויים לאפרוחים שמקבלתם המתעסקת. **ולדעת רבי שמעון** אסור, ככל עיסקא א"כ תעלה לה שכר עמל ומזונו.

מקום שנהגו שהמתעסק בבהמות מקבל שכר טירחה על המשא של הבהמות, אף הנותן צריך לתת את השכר הנ"ל מעבר לחלוקת הרווחים, רווח הגללים אינו נחשב לרווח כיון שהדרך להפקירם. **לדעת רשב"י**, אם קיבל בהמה ואימה, כיון שטבע הבהמות ללכת אחר אימותיהן, אין מעלה שכר נוסף על המשא. וסבר שיש למתעסק את המעלה ולכן לא מעלה שכר עמלו.

אמר ר"ג, הלכה כרבי יהודה שמספיק שכר מועט. **הלכה** כרבי יוסי ברבי יוחנן, שכל רווח מוגדר לרווח ואינו מעלה שכר עמלו ומזונו. **הלכה** כרשב"ג שאין מעלים שכר על משא הבהמות.